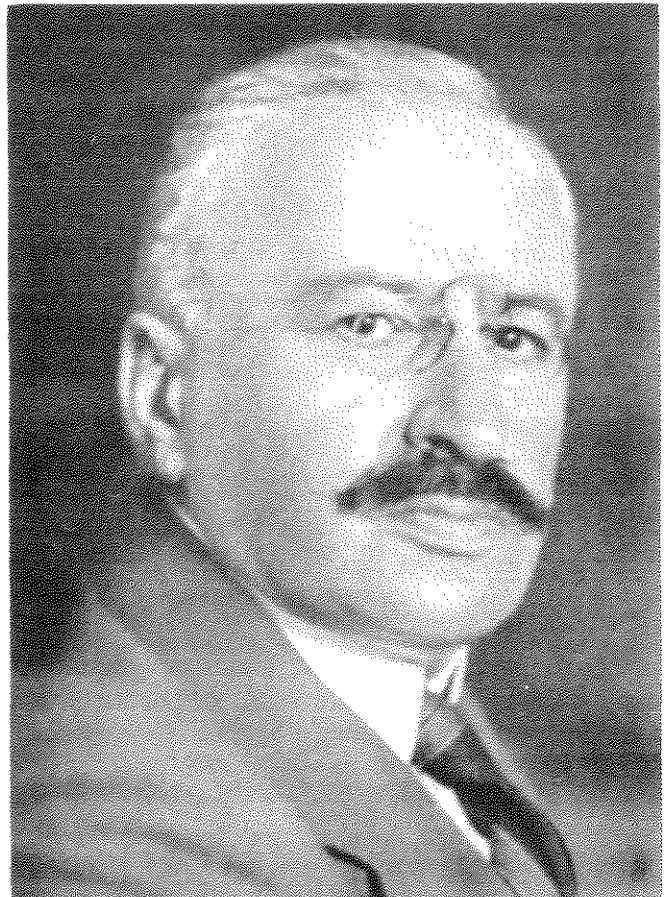

מבולנז'ה עד היטלר חיי תיאודור וולף ויצירתו בראי פולמוסי תקופתו

ברנד סְזֶמַן

בגרמניה של היום עולה מדי פעם שמו של תיאודור וולף מהיבטים מגוונים. פעם בגלל היחלצותו הלוחמת למען הדמוקרטיה של ויימר,¹ פעם אחרת בולטים מאמציו הכלתי נלאים לתווך בין גרמנים וצרפתים² ובין יהודים ללא יהודים בצרפת³ או בגרמניה.⁴ זוכרים אותו גם כ"איש

תיאודור וולף – עתונאי ועורך

העט"⁵ וכמנהל מערכת עתון מכובדת, במעמד של "מנצח על סולנים" לעומת זאת, בחוג המצומצם של ההיסטוריונים הוא מוכר יותר כאחד המייסדים של המפלגה הדמוקרטית הגרמנית, כמתנגד נחרץ של חוזה ורסיי, וכמשקיף בלתי תלוי על רגשות לאומיים עולים על גדוניהם בעת מלחמת העולם הראשונה.⁷ קביעה זו תקפה עוד יותר לגבי יצירותיו הספרותיות ובייחוד לגבי מחזותיו,⁸ הפיליטונים שלו,⁹ המסות ההיסטוריות ספרותיות¹⁰ ומאמריו הראשיים שטרם כונסו.¹¹

כריב הדעות בתקופת הקיסרות ורפובליקת ויימר היווה תיאודור וולף, בגלל מעמדו החברתי הבולט ומחשבתו המקורית והביקורתית, אויב ברור לכוחות האנטישמיים והאנטי דמוקרטיים. היהודי, העורך הראשי של ה"ברלינר טגבלט" והדמוקרט הליברלי היה בעיניהם התגלמות הרשע הפוליטי, התגלמות כל מה שיש לגנות ולרדוף. על רקע זה צריך להוקיר את טיעונו של הרב יעקב, כבר בשנת 1920, אף כי לא גרם לשינוי בעל משמעות:

מה היית אומר, אילו משהו היה כולל את וולטר בספרות הקתולית או את כתבי פֶּפֶל פֶּרוֹטֶסְטַנְטִית? אתה צוחק, אדוני? כן, אבל האם לא היה וולטר ללא ספק נוצרי שנטבל באורח קתולי, כשם שפֶּפֶל היה פרוטסטנט? באותה מידת צדק משייכים את ה"ברלינר טגבלט" אל העתונות היהודית. אף אם יהיו בעליו, עורכו ועובדיו, רבים ככל שיהיו, יהודים, אין העתון נציג היהדות, כשם שאין עתון סוציאליסטי שמר"ל ועורכו נוצרים נציג הנצרות. ה"ברלינר טגבלט" הנו עתון פוליטי ומראש אינו יכול לייצג אינטרסים יהודיים, משום שעל פי תפיסתו אלה כלל אינם קיימים. אין אינטרסים כלכליים ופוליטיים פוזיטיביים משותפים ליהודים, משום שהם משתייכים למקצועות, מעמדות וכיוונים פוליטיים שונים ביותר.¹²

למרות זאת המשיכו וולף ועיתונו ה"ברלינר טגבלט" להיות מטרות מועדפות להתקפה, שכן ברפובליקת ויימר ניתן היה להפיק רווח פוליטי מהתקפות "על היהודים", בעוד שהכוונה היתה לתומכי הרפובליקה.¹³ תיאור תמציתי של דיוקנו, השואף לקשור סקירה כרונולוגית עם מובאות מאגרותיו, יומניו ויצירותיו של וולף, אין באפשרותו לעמוד בפירוט על יחסו אל היהדות. עם זאת, אביא קטע מבהיר אחד מתוך יצירתו "היהודים", שפורסמה לאחר מותו:

אם ישאל השואל: "איך והיכן אתה עומד?" אענה, שבכל לבי ורוחי אני אוהב את התנ"ך, מתרענן בו ונהנה ממנו. מרגיש אני את חום חיי המשפחה היהודיים-המסורתיים העולים בזכרונות נעורי, עם לבבותם, עם מאכליהם, אחת היא אם בושלו באופן אורתודוקסי או חילוני. ורק במעט בתי תפילה מצאתי שוב אותה אווירת בית כנסת שהכרתיה בימי ילדותי, בו נשאו בעדינות, כאהובה, את ספר התורה המקושט, עטור כתר כסף ופעמונים, בו השמיע החזן בקול קטיפה עמוק את המנגינות החגיגיות. אני מבין, שאנשים שנדחקים תמיד ונעקרים מאדמתם זקוקים למולדת, בה הם חשים עצמם מושרשים, שעבורם בית הכנסת עם כל הזכרונות התנ"כיים הוא אותה מולדת. כאשר מאחורי חלונות דירה שכנה מדליקה משפחה שומרת מצוות את נרות השבת, אין אלה אמנם נרותי, אך אורם קורן תמימות.¹⁴

שייכותו של וולף ליהדות לא היתה מעוגנת במניעים רגשיים בלבד.

למחשבה. קשה להכחיש, שהניסיונות בצרפת השפיעו על העתונאי והמדינאי תיאודור וולף השפעה מכרעת.

ההאשמות החריפות נגד המשטר הפוליטי לא גרמו לוולף שיתעלם מכוחות השיקום העצמי של הרפובליקה ומאיכותה ויעילותה של העתונאות הצרפתית. תנאי מוקדם לבניין עתונות בעלת אוריינטציה של חירות ודמוקרטיה היא תרבות פוליטית, הבולמת את התוקפנות העתונאית ומחזקת את תודעת האחריות, את הזכריות להשתתפות בקבלת החלטות ומידה לא-קטנה-מדי של השפעה פוליטית. באחד ממאמריו הראשיים הראשונים בגרמניה הצהיר, שרק עתונות שתכלום את האינטריגות השאפתניות של מהמרים פוליטיים ותתרום ליציבות ארוכת טווח של מדיניות המשכית, תוכל ליצור דעת קהל בוטחת בעצמה ונאורה. לעתונות כזאת זקוקה גרמניה האבסולוטית-בירוקרטית לאחר ייסוד הרייך. נאמר על וולף, ש"על ידי המגע המתמיד עם צרפתים קיבל לחלוטין את העמדה הצרפתית, וכי נעשה חסיד יחסי יודיות גרמניים-צרפתיים בכל מחיר". (ההדגשה במקור). נכון, שוולף במאמריו תמך בקו של הבנת גומלין והשתדל לשקם את האמון. הוא ראה כאחד מתפקידיו הראשיים להבהיר לנתיני הגרמני, שבעמלו יצר וחיוק את הרייך, את האבסורדיות שבתפקידו הפוליטי, שכן יש לו "פחות זכויות מגנב נפוליטני לכוש קרעים צבעוניים."¹⁷ על העתונות לקדם את המאבק הפוליטי-מפלגתי למען רפורמות פרלמנטריות וטוציאליזם. העתונאים להראות לעם את הזכויות הפוליטיות של עמי תרבות אחרים, שעבורן כדאי להתלכד. ל"סיכום" הזמני של משפט דרייפוס כתב וולף, כ-22 ביוני 1896:

אני יודע, שאין להתריס כנגד *raison d'état* [טובת המדינה]. זה משהו עטוף סודיות, מעין מסתורין. אבל באופן יוצא מן הכלל לגמרי מותר אולי בענודה לעורר את השאלה, שמא לא היה *raison d'état*, שהינחה את הממשלה הגרמנית בפרשת דרייפוס כל כך *raisonnable*, [הגיוני] ושמא היה מקורו בטעות או בשיכחה... קרוב לוודאי לא היה נגרם לנו הפסד, לו הייתה ממשלת גרמניה מגלה מעט יותר עניין בהבהרת פרשת דרייפוס. בתנאים מסויימים היינו מפקיקים אף יתרון גדול. והיה, ואי פעם, בעוד מאה שנה, יגיע העם הצרפתי למסקנה, שסרן דרייפוס הורשע ב-1894 כשהוא חף מפשע, תעמוד החברה השוכניסטית, שבמהומה רכה עשתה את הנקמה בבוגד לציפור נפשה, באור מזור, והציבור של 1994 יניע ראשו בפליאה.

כ-3 ביוני 1899 כתב, במהדורת הערב של עתונו:

אפשר להיות מרוצה שאדם חף מפשע מצא טוף טוף אוזן קשבת במערכת המשפט של ארצו. אפשר להשתתף בשמחת המשפחה למודת היסורים, בשמחת הרעיה המצוינת והאיננה, האח האמין והענוי; אך לא הפן המלודרמטי הוא שהעניק ל"פרשה" את משמעותה. על ידי ההתנגדות האקטיבית, בה התייצבו כוחות החושך המאותרים, האנטישמים, הלאומנים והשוכניסטים נגד הערעור, היה המאבק על הערעור למאבק על העקרונות הנעלים ביותר; ... אך מול קנאליציה זו של אינסטינקטים מרושעים, התלהטות יצרים, תאוות וחולשות, התגלה גם לא מעט מן הטוב והנאצל. אם ניתן לומר ללא יהרת-פירושים, שההתנגדות לערעור, שנבעה משיחוף פעולה של גורמים כל כך שונים,

רוקא בעת התגברות ההסתה האנטישמית, היא הייתה דבר המובן מאליו, כביכול עניין של כבוד. ההיגד השישי ליד המוקד (שריפת הספרים בתחילת ימי השלטון — המתרגם) כ-10 במאי 1933, שהירבו לחזור עליו במקומות רבים, "נגד העתונאות בעלת הצביון הדמוקרטי-יהודי, המנוכרת לרוח העם, לשותפות במפעל השיקום הלאומי — אני משליך ללהבות את כתבי תיאודור וולף..."¹⁵ — היגד זה אולי הניע אותו להבהיר לעצמו את יחסו ליהדות. חוץ מבכתב היד "היהודים", לקח על עצמו משימה זו כמעין רומן (הנמצא בכתב יד): "מצבת החייל האלמוני"¹⁶ בו הוא מתאר את ניסיונו של מדען לזהות את האיש הקבור בפריס. מסקנתו, שאיש זה הוא יהודי, מעוררת עוד לפני פרסומה הרשמי התרגשות וסערה אצל היהודים. זאת, מכיוון שהם חוששים, שבשורה זו תעורר את האספסוף לפוגרומים. אחדים אף הניחו, שהמדען הוא *agent provocateur* (סוכן פרובוקטור). הם מנסים לגרום מעל הקבר חוץ צעקות. האלימות גואה ובסופה סוקלים את המדען על גבי המצבה. בטקסט נאמר באופן בוטה: "אגב, זה לא הועיל ליהודים הרבה. מפקד המשטרה הצהיר, שאנקסגורס סקריאן [המדען] נרצח, משום שרצה לטהר את קבר הגיבורים מחילול על ידי גזע זר. שמונים מן הפורעים נורו מיד ואחר כך אירע כמוכן פוגרום."

הנציג הלאומי בקבר, סמל הקרבן הלאומי האדיר, נחשף כ"פאריה" (טמא), שטוהרו הגזעי עורר למסקנה של חוסר אחריות לאומית. לדעת וולף יש לראות באיש, שזוהה כחיים גולדפרב, "סמל השוויון האנושי שנישא מעל למחסומי הגזעים."

דרייפוס כקרבן

ארבעה שבועות לאחר שסיים את ההגהות האחרונות של כתב היד "היהודים", כ-23 במאי 1943, אסרו שלטונות הכיבוש האיטלקיים בניצה שברום צרפת, בה התגורר, את וולף ומסרוהו לגסטפו. הוא נחלש לאחר שחלה בכלא ובמחנה ריכוז ומת, כ-23 בספטמבר 1943 בברלין. קברו נמצא בבית העלמין היהודי במזרח ברלין, במה שקרוי "שורת הכבוד". בשום חלק של ברלין לא קורא רחוב על שמו; שמו חסר (עדיין?) על אחד מלוחות הזכרון במערב ברלין. את התאריכים התיצוניים של חייו אפשר לחבר בקלות: הוא נולד ב-2 באוגוסט 1868 כבנו של סוחר ליברלי-לאומי אמיד, שהפסיד את חנות הבדים שלו בתקופת השפל של שנת 1873. אמו, רחה לבית דוידסון, הייתה בתו של רופא כדנציג; לוולף היו אחות בכירה ואחות צעירה, קיתה ומרתה, ואח צעיר בשם פריץ. אל העתונאות הגיע בדרכי עקיפין ספרותיות. תחילה חיבר רק פיליטונים וביקורות על ספרים ומחזות. הוא היה ממיסדי חברת התיאטרון "פרייה בינה" (1889) וכתב מסות, רומנים ודרמות. בסוף 1894 שלחו בן דודו וודולף מוסה לפריס, ככתב ה"ברלינר טגבלט". בעת הוויכוחים על מדיניות בולנויה ופרשת דרייפוס עוצבה והעמיקה הבנתו להקשרים ההדוקים בין הציבור, הפרלמנטריים, החוקה הדמוקרטית והמדיניות הליברלית. דיווחיו היומיים עוררו רושם רב בברלין ותורמו באופן מכריע לכך, שתפוצת העתון זינקה ל-55,000 עותקים. הידיעות לפרטיהן, שנמסרו על ידי וולף במהירות, ותורשו הבולט להשלוכות ולממדים המדיניים-חברתיים והרוחניים-מורסיים של פרשה מדינית זו, עוררו

...כשם שכל עם צורך מן המזווים ובתי היצר על עמים אחרים מוצרים ידועים שאין בכוחו לייצר, כך שואלת כל אומה ברצון מן המזווים הרוחניים של האחרת את מה שחסר לה. אנו שואלים מן הצרפתים את האלגנטיות; הצרפתים מחפשים אצלנו מעט פשטות, עמקות מוסיקלית, חלומות רומנטיים... ההשפעה הגרמנית על הספרות והאמנות הצרפתיות (אם ניתן בכלל לדבר על "השפעה" של ממש) נעה בכיוון דומה מאוד לזה שלפני שבעים שנה. הנאיבי, החולמני והעמקות שברוח הגרמנית משכו שוב. אך לא פחות מזה התפעלו רנאן ומישלה מן הבהירות, היסודיות והפעלנות...

אלה, שעליהם אנו מביטים היום בגרמניה כעל "התקנה הצעירה של שירתנו", הם גרמנים ברגש ובהבעה. כמו אותו ענק באגדה, יונקת גם אמנות השירה את כוחה האמיתי מן האדמה עליה היא ניצבת. אין זה אומר, שאין לצרפתים הרבה ללמוד מאתנו, ושאינן ציירינו וסופרינו צריכים ללכת לפריס, שם מתיצבים מולם החיים ביתר צבעוניות ודרמטיות; הייתי אומר ששם הם יותר ניתנים לחישה, מאשר בסדר החלק של רחובותינו וככרותינו... דווקא משום ששני העמים האלה, הצרפתים והגרמנים, כל כך אינם דומים זה לזה, הם משלימים זה את זה ויכולים ללמוד רבות זה מזה. שיעניקו להם הדיפלומטים די זמן להידבר. אם יפה הוא לעשות היסטוריה — עשיית היסטוריה של תרבות היא יפה יותר.²⁰

המאמר הראשי לא עזר

בנובמבר 1906 נכנס וולף לתפקיד העורך הראשי של ה"ברלינר טגבלט". אך רק לאחר מות קודמו הזקן והחולה, ד"ר ארתור לויזון, באביב 1908, נשא העתון את שמו. במשך שנים מעטות ביצע העתון שינוי כיוון, בעיקר כלפי מדיניות הפנים, שאתה ניתן להגדיר באפיונים "ליברלי" ו"פרלמנטרי". במדיניות החוץ חתר וולף להתקרבות או להתפייסות עם בריטניה הגדולה וצרפת. מלחמתו רבת האנפין נגד דבקות דוקטרינרית בעקרונות זכתה להסכמה ערה, אך גם לביקורת תקיפה אצל קבוצות כל-גרמניות-לאומניות, שראו בו עד מהרה את יריבן המסוכן ביותר והתפלמסו עתה ביתר תוקף מקודם עם ה"ברלינר טגבלט" ה"כל-יהודי-בורסתי" (volljüdisch-börsianische).

"שאלת היהודים" או "הבעיה היהודית" לא היתה עבור וולף נושא יוצא דופן. עוד לפני מלחמת העולם הראשונה או תקופת ויימר התברר לו, שלא היהודים אלא מתנגדיהם עשו אותה למעמסת קבע סוציאלית ופוליטית.²¹ "כאשר היצרים השפלים יכלו באופן כזה להתפרץ, היתה למעשה כל האנושות התרבותית נתונה לאיום", סיכם במבט לאחור.²² בקיץ 1930 סבר, ששום ניסוח מלוטש, שום אידיאולוגיה מעורפלת אינם יכולים להערים על כך, שהנאצים מגרים ומדרבנים את חסידיהם באמצעות הסתה גזענית וברוטליות לביצוע פשעים. נחוץ על כן לחנך את חסרי הבגרות הפוליטית הרבים, את חסרי הידע וחסרי המחשבה, להראות להם את האמת ולקרוע אותה מידי אלה, שבגלל אינטרסים מפלגתיים או אישיים נעשו "שומרי היכל השקר וסוחרי אגדות מצפות-סוכר".²³ את עקרון הביקורת הזה היפנה אפילו נגד המפלגה שהיה ממייסדיה. לפיכך היה הד רב לפרישתו מן המפלגה הדמוקרטית הגרמנית ב-1926. סיעתה נטשה לחלוטין עקרונות ליברליים, כאשר

זעם ההמון הפריסאי השוביניסטי מוטח לעברו של דרייפוס

לא היתה אפשרית במקום אחר, צריך בו בזמן להודות, שבמקום אחר קרוב לוודאי לא היו קמים אנשים כזולה, פיקאר, זיורס, פרסנסה, לאבורי והמספר הגדול של "אינטלקטואלים" — אנשים שנאבקו בכל אישיותם, שהקריבו שלוותם, את בריאותם, את חירותם, כדי לשרת את ה"אידיאה"... כמה שקם לתחיה בעשרים חודשים אלה היה מעין משב רוח של שנת 1789... אבותיהם נלחמו נגד מוסדות, נגד משטר; הם נלחמו נגד תכונות האופי של האומה. נקל פי אלף להפיל משטר, מלכוד "חולשה לאומית" אחת ויחידה... ומי יודע לאיזה התפתחות עוד תולכנה עוללות "הפרשה". כל המאבק התנהל בעצם רק ברובד העליון של גיאומטריה הגדולה. ההמון למטה נותר אטום וקהה — ודווקא בגלל ההתנגדות הפסיבית הזאת הוא כל כך מסוכן. לרעיונות האמת דרושה שהות ארוכה עד שיחדרו למטה. אך מי יודע אם לא רעידת הגיאומטריה חבשר יום אחד שאכן הגיעו למטה!... עמי העולם העתיק הקריבו, אם פשתה בהם צרעת או מגפה, אחד מביניהם כדי להעלות ארוכה. את דרייפוס לא הקריבו מתוך מגמה זו, אך ייתכן וביסוריו יהיה משהו מן הכוח המרפא, אותו מייחסת האגדה לקרבנות הקדומים.

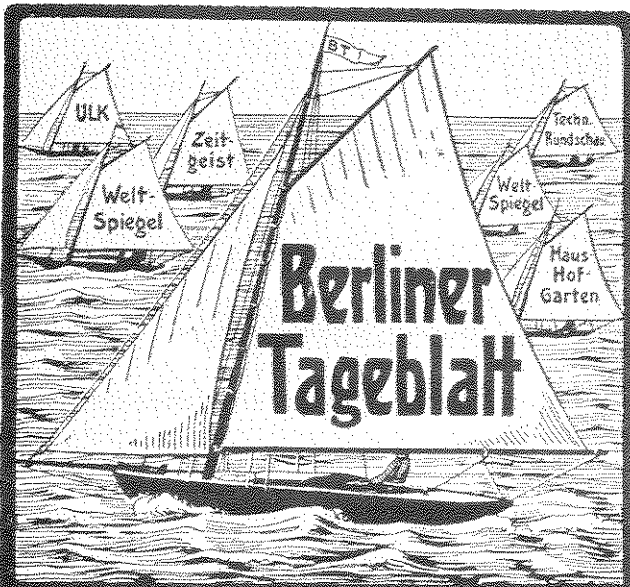
מתווך בין צרפת לגרמניה

שנות ה-90 הציבו את וולף כמתווך רב ידע של ספרות סקנדינביה בגרמניה. מעיד על כך הביקוש הרב ל"נילס לינה" (Niels Lyhne)²⁴ הוא היה אז מחזאי מצליח. ב-1895 הוצג במינכן ובקופנהגן מחזהו "איש אינו יודע" (es Niemand weiss), כשהוא זוכה בהדים חיוביים יותר מאשר כברלין; בווינה הועלה ב-1898 המחזה "מלכה" (Königin) על הבמה, בהצלחה רבה ומחאות פוליטיות תלושות.²⁵ כן היה וולף מתווך מיושב בין גרמניה וצרפת. במאמרו אודות היחסים הרוחניים והאמנותיים בין שתי הארצות, שפורסם ב-1897, נאמר:

המתחים בין המו"ל והעורך הראשי מוכרזים היו להחרף עקב עליית הנאצים לשלטון. וולף כתב גם אחרי ה-30 בינואר 1933 נגד הרדיקליזם ולא הסתיר מקוראיו, שאין בדעת הנאצים השולטים לכבד את העקרונות החוקתיים, הפרלמנטריים והדמוקרטיים, אפילו לא מקצתם:

אורת בעל תודעת חירות אינו זקוק לאומץ לב מיוחד ללכת בעוד שמונה ימים אל הקלפי כדי לדחות באמצעות פתק הבחור את האישור לממשלה, הנוגדת את הפיסתו אודות טובת המדינה, טובת הפרט, את צרכי חירותו ואת השקפת עולמו. מי שמעדיף להישאר בבית או יפעל נגד השקפתו הוא, אל יצפה שיריבו יכבדו, כי לשום דבר לא יבזו יריב זה כמו הפציפיזם האחרון, המפקיר את גורלו ואת גורל ארצו ומניף מיד את הדגל הלבן... רק אופוזיציה הקושרת את נאמנותה הטבעית

מודעת פרסום של ה"ברלינר טגבלט", שוולף כיהן כעורכו הראשי

הצביעה ברייכסטג בעד החוק נגד פרסומי "לכלוך ואשפה" (Schmutz und Schund). האיום שבסוף מאמרו הראשי, שהופיע בעוד מועד, לא השיג את התוצאה המקווה:

למרות הכל, כדי להרגיע את ידידי — ומשום שאפשר להפקיר את המרחנות (Schmierertum) הגועלית לגורלה — היינו מוכנים להשלים עם חוק פחות עלוב, פחות שונא ספרות. כל מי שעבר את תולדות השירה לא רק באדישות חסרת תרבות של תיירות מזרזת, לא יוכל להשלים עם חוק, המוסר גם את הסופר הרציני לשירות מטומטמת ומפקיר את הרוח לאנשים חסרי רוח וערכי אמנות. האם לא רומסים כבר די פילים חסרי דעת את חירות היצירה השירית? האם רפובליקה זאת, הסובלת את לכלוך החזירות של צלב הקרס, לא הגיעה לכך, שמחשבות מפליגות של משוררי רחמים פרולטרניים נרדפים על ידי פקידה בדיוק כמו שירי פרדיננד פרייליגורד [משורר פוליטי נודע במאה ה-19] על ידי שכירי הנסיכים בימי הריאקציה השחורה ביותר? "משרדי פיקוח", שבהם לא טובטח השפעה הולמת לדעה אמנותית מקצועית יקבעו מה ייחשב כ"אשפה ולכלוך"!... האם נראו מאז מטוניך אינוס חסר רסן של השירה, שלילת זכויות והפקרה כזו של הסופר, שלטון שרירות כזה? המגמה הפוליטית, כך מבטיחים, לא צריכה להיות סיבה להרשעה. כמובן. הטריבונל הרם יאמר, שהסלידה הפוליטית אינה חודרת לאולמיה, ורק השיקולים המוסריים והאסתטיים יונחו על כף המאזניים, אך מי מאמין לדברים מגוחכים אלה?...

מקורים אנו ומצפים, שהמפלגה הדמוקרטית הגרמנית תעשה הכל כדי להסיר מעל הרפובליקה הגרמנית את חרפת תעלולי החקיקה הזאת, חישאר נקיה ותשאיר לאחריים את האשפה והלכלוך. היא לא נוסדה כדי להגיש שירותי סרטות לצנזורה שרירותית, ולהכפיף את הספרות הגרמנית לשוטם של רדקני עניות צרי מוחין. חירות המחשבה עומדת מעל למפלגות, והרוח עומדת מעל לשר. אם תולול סיעה פרלמנטרית, המאמינה בהשקפת עולם דמוקרטית, בחובתה הטבעית בשאלה כזאת, תהיה עבור רבים המלה האחרונה שניתן לומר לה לפני ההכרעה, גם המלה האחרונה במובן אחר.²⁴

העתונות — כמקהלה מלווה

השפעת הליברלים, שנמוגה במהירות בשלב האחרון של רפובליקת ויימר, גרמה שוולף, אחד הפובליציסטים הליברלים המעטים, המליץ להצביע עבור המפלגה הסוציאל-דמוקרטית.²⁵ עמדה זו החרפה את הסכסוך בינו לבין המו"ל שלו, הנס לחמן-מוסה, שניסה, אחרי מות מייסד העיתון רודולף מוסה, להטות את אניית הדגל הפובליציסטית הליברלית לכיוון ימני, באמצעות מדיניות פיננסית ואישית. בתזכיר מן ה-13 באפריל 1932 הדגיש וולף, "שעתון פוליטי גדול... נושא באחריות כלפי הציבור," מכיוון שבהתחשב באינטרסים חברתיים כלליים "אין לנהל אותו אך ורק על פי העקרונות של איזשהו עסק מסחרי." אל לו לעתון, דווקא בעת שהציבור "נעשה פוליטי" כמעט באופן מוגזם, לשנות את הפרופיל הפוליטי שלו. הוא על כל פנים לא יאות, לאחר 24 שנים כעורך ראשי, "להסכים לקיצוץ כלשהו... של חופש ההחלטה

²⁶ היחסי הנוכחי.

nebst
Handels-Zeitung und **6 wertvollen Beiheftern:**
 Zeitgeist (Montag), Technische Rundschau (Mittwoch), Der Weltspiegel (Donnerstag), ULK (Freitag), Haus Hof Garten (Sonnabend), Der Weltspiegel (Sonntag), bringt allwöchentlich ausser einer sorgfältig redigierten
Reise-, Bäder- und Touristen-Zeitung
 je eine juristische, literarische und Frauen-Rundschau sowie ein besonders ansprechendes Sportblatt.
 Im Feuilleton erscheint ausser kleineren Novellen:
Das Perlenhalsband von **Burton E. Stevenson.**
 Stevenson ist mit diesem bis zum letzten Ende fesselnden Detektiv-Roman, der in einer hochdramatischen Weise ausgearbeitet ist, mit einem Schritt in die vorderste Reihe der Verfasser von Detektivgeschichten getreten und ist auf eine Linie mit A. K. Green und Sir Conan Doyle zu stellen.
109,000 Abonnenten.
 Bezugspreis: 2 Mark monatlich.

מסוכנת, אם הוא מנסה לתרום בדיווחו להפשרת היחסים בין המדינות. על נקלה תתקבל מסקנה הרת אסון, שדווקא אויבי המדינה בארצו (הנאצים) ירגישו עצמם מחוזקים ובעלי אישור. על כן דיווח וולף גם על דיבורי סרק בלתי מספקים ומתחמקים של מוסוליני, כאשר שאל אותו על האסירים הפוליטיים באיי הגלות ועל דיכוי העתונות והביקורת.

עד כמה שלא דיבר בשאר עניינים בדרך ריאליפוליטית — בכל מקום בו הוא רצה למזג את התיזה של "הסדר המוסרי" עם קיום השיטה הדיקטטורית, אפשר היה להבחין באשליה. או — ייתכן שבשכלו הבחיר אשליה זו אינה נתפסת — בסתירה פנימית. הוא היה גלוי כשהצהיר, שהוא שואף ליותר מאשר לשלטון משטרה ושהוא חותר ליצירת אחדות מוסרית. אך מכיון שאחדות מוסרית זו עדיין אינה קיימת, וכמעט אינה ניתנת להשגה, במיוחד אצל הבורגנות למורת סבל המיסים ודאגות הכלכלה החמורות — בעיות הכספים שרירות באפלה — וכן כאשר ההתנגדות הלטנטית אצל האינטלקטואלים והאריסטוקרטיה, מאחורי חומת שתיקה, אינה מעטה, הרי הוא נצמד לאותו כלי, אותו חישל בצורה נהדרת להקמת עוצמתו ולהגנה עליה.

וולף חשף אם כן במאמרו את תפיסת מוסוליני כפרדוקס: להקים באמצעות הדיקטטורה סדר מוסרי. אגב, טיפולו של מוסוליני בבעיות טירול הדרומית הוכיחה לו, שבעקבות המלים הערבות לאוון לא באו המעשים המקווים. "מיותר כמובן לחלוטין להגיד", הדגיש, "שאלה מאתנו, שנמלטו בשמחה מן השלטון האבסולוטיסטי, אינם יכולים לאהוד את הפאשיזם."³⁴

התגובות לראיון עם מוסוליני היו סותרות. תומס מאן הודה לו, בשלחו לו את ספרו עם הקדשה; בנו קלאוס דיבר על "קטורת פובליציסטית"; עמיתו ב"ברלינר טגבלט" כינו את מאמרו של וולף "פצצה"; ה"פרנפורטר צייטונג" סיווג את וולף בקצרה כ"חסידו" של מוסוליני וארנסט פון רוונטלוב לעג לאהבה העצמית של "הכתבן היהודי הקטן". אפילו בגלותו לא הבין וולף, במבט לאחור, את ההתרגשות המוצדקת על ראיונו, שעשויה היתה בהכרח להתעורר אפילו מן הפרסום רב הממדים והפירושים מלאי ההבונה, שהחלישו את שאר אימרות ההסתה יגות.³⁵ הוא הרגיש, שהבינו אותו שלא כהלכה: "אנשים, שנאמנותם לעקרונות מתעוררת כנראה כבר במגע בלבד עם יריב פוליטי ומניחים שכדבר הזה יקרה גם לאחרים, הסתכלו בעין רעה על ביקורי אצל העריץ." סוף סוף מעולם לא הסתיר, ש"עם כל ההתנגדות הפוליטית המובעת והמודגשת ביותר, עשתה עלי אישיותו [של מוסוליני] רושם חזק, כמו כמעט על כל אחד. שבה עמו קודם במגע."³⁶

גלות בניצה

כאשר שלטונות שווייץ סירבו לבקשת וולף למקלט, נאלץ להמשיך לנודד. ניצה, מרכז ההגירה הספרותית בדרום צרפת, נחנה לו ולדיים אחרים מקלט בלתי בטוח ביותר.

...יש מהגרים, שאינם יכולים להצביע אפילו על הישג מדומה ואף על פי כן סבורים, שהמדינה אותה בחרו כמקום גלותם מחויבת כלפיהם ליותר ממה שמצווים הילכות הכנסת האזרחים וחוקי ההומניות. הם

לנאמנות להשקפותיה, לנאמנות לעצמה, ראיה לכבוד. אלה העומדים באופוזיציה כזאת למשטר הנוכחי חייבים להביע את נאמנותם להשקפותיהם, והיום בו יוכיחו את רצונם להתנגדות הוא ה-5 במרס [יום הבחירות].²⁷

מאמרו לקראת הבחירות הקרובות דרייכסטג אינו היחיד שהגיע לשיא, בקריאה לקוראיו לבחון היטב את בחירתם, שכן תהיה זו לזמן רב האפשרות האחרונה להבעת דעות פוליטית חופשית.²⁸ אחרי הבחירות לרייכסטג נאסרה הופעתו של ה"ברלינר טגבלט" לכמה ימים. וולף מחה נגד הוותרנות של בית ההוצאה. המו"ל שלח לו באמצעות הדואר דרשה יהירה, ובדרך זו הודיע על פטוריו בצורה גסה: "לזמן בלתי מוגבל יצטרך העתון, מתוך גישה נייטרלית, להתרכז בשאלות מדיניות פנים ובעיסוק בבעיות הכלכליות ומדיניות החוץ. אולם הדמוקרטיה האמיתית והצדק דורשים להכיר הכרה עניינית בהשיגים החיוביים של המדינה, גם אם מדינה זו לבשה במידה רבה דמות שונה... כשהשקול זאת ביישוב הדעת תוכל לעקוב אחרי מהלך מחשבות אלו. עתון יכול להשפיע רק אם הוא מופיע. אין הוא יכול לשחק את תפקיד הקרוש המעונה, כי בכל יום שאינו מופיע, מפסיד הוא משקל וחשיבות."²⁹

אם כי תיאודור וולף לא הסתיר את עמדתו, שאחרי חוקי החירום של אביב 1933 אין הוא רואה עוד סיכוי לעבודה פובליציסטית של ממש, לא יותר שר התעמולה הנאצי גבלס על הניסיון להניע אותו לשוב מגלותו הכפויה בשווייץ. לבסוף נאלץ חבר המערכת שהשתייך לס.א., וילהלם אוסט, לנסוע ללונדון ולמסור את ההצעה אישית. וולף סירב. הוא לא היה מוכן לקבל על עצמו תפקיד של אליבי.³⁰ "במדינה המנוהלת בדרך טוטליטרית, ניסח במבט לאחור, "אין העתונות יכולה להיות גוף פעיל; היא תמיד רק המקלה המלווה... זה שייך לצרכי הקיום של השיטה..."³¹

אהדה למוסוליני

וולף המשיך לנקוט כלפי הממשלה הנאצית עמדה שלילית לחלוטין. אולם מספר לא קטן של קוראיו לא מצא אותה החלטיות כלפי מוסוליני. האם הסיסמוגרף הפוליטי, שהוכיח את עצמו לעתים קרובות בגרמניה, לא פעל בנסיבות האיטלקיות? וולף התרשם, ללא ספק, מהצלחותיו של מוסוליני במדיניות הפנים, הכספים והכלכלה. אך בכך הוא לא נבדל מחבריו הליברלים למאבק כיווליס אלבאו מן ה"פוסטישה צייטונג" או מליאופולד שוורצשילד, מו"ל השבועון הדמוקרטי "דר מונטאג-מורגן" וכתב העת הליברלי-שמאלי "דס טאגבוך". ובכלל, וולף ציטט חוזר וציטט את אמירת הדיקטטור האיטלקי, שהפאשיזם שלו אינו "מוצר ייצוא", ושבינו לבין מחקיו הגרמניים "אין ולו הקשר הפעוט ביותר." לבסוף, לא יכול היה שלא להתרשם מן העובדה, שהפשיזם חסר כמעט לגמרי קווים אנטישמיים.

באביב 1930 נפגש וולף בפעם השנייה³² עם מוסוליני. על הראיון מסר בהרחבה בשני העמודים הראשונים של ה"ברלינר טגבלט" מן ה-11 במאי, וניכרו בו סימני הרושם החיובי מהופעתו המפוכחת והשקולה של הדיקטטור.³³ הוא דיבר באופן "ריאליפוליטי, לא דימיוני, כלל לא מתרברב, כלל לא מתגרה". וולף היה מודע לכך, שהוא צועד על קרקע

ולסייע לפריצת דרך לרעיונות סוציאליים של מדינת חוק ועקרון הסובלנות, נתנו למתנגדיו תואנה, שנוצלה בהחלטיות להתקפה נגד כל "הכתבנים היהודים",³⁹ ובמיוחד נגדו. הוא עורר את שנאתם נגדו כבר על ידי כך, ששלל מהם באמירה חריפה ורבת השראה את הזכות לדבר בהתנשאות בשם גרמניה. הוא השליך בפניהם, כמו למדינת הברית בוורסאי, "לאו!" נרגש, כי האתוס העתונאי שלו חייבו להתיצב מול מדיניות האלימות והברוטליות, נגד עוול ודיכוי, לשכנע את קוראיו לתמוך במחשבת מדינאות ובזכות להגדרה עצמית, ב"שיווי משקל פנימי", בסובלנות, בביקורת עצמית ובמדיניות של אמון.

עברית: ד"ר יהודה אילוני

1. Schwarz, Gotthart, Theodor Wolff und das "Berliner Tageblatt". Eine liberale Stimme in der deutschen Politik, 1906-1933, Tübingen 1968; Sösemann, Bernd, Das Ende der Weimarer Republik in der Kritik demokratischer Publizisten. Theodor Wolff, Ernst Feder, Julius Elbau, Leopold Schwarzschild. (Abhandlungen und Materialien zur Publizistik 9). Berlin 1976.
2. Wolff, Theodor: Geistige und künstlerische Beziehungen zwischen Deutschland und Frankreich. In: 25 Jahre deutscher Zeitgeschichte, 1872-1897, Berlin 1897, pp. 139-148.
3. Köhler, Wolfram: Der Chefredakteur: השווה את דברי הביוגרף שלו: Theodor Wolff. Ein Leben in Europa, 1868-1943. Düsseldorf 1978, pp. 81-91, 99f.
4. Wolff, Theodor, Die Juden. תעודות מן העזבון עם הסברים היסטוריים ב: Ein Dokument aus dem Exil, 1942/43. Hg. von Bernd Sösemann, Koenigstein/Ts.
5. Mendelssohn, Peter de: Zeitungsstadt Berlin. Berlin 1959, השווה: pp. 333-336.
6. Kämpmann, Helmut: Zeitung Geschichte und Geschichten: על פי: um die Presse, München 1986, pp. 15-21.
7. Wolff, Theodor: Tagebücher, 1914-1919. Der erste Weltkrieg und die Entstehung der Weimarer Republik in Tagebüchern, Leitartikeln und Briefen des Chefredakteurs am "Berliner Tageblatt" und Mitbegründers der "Deutschen Demokratischen Partei" (Deutsche Geschichtsquellen des 19. und 20. Jahrhunderts, Vol. 54, I/II). Ed. Bernd Sösemann, 2 Vols. Boppard/Rh. 1984.
8. Wolff, Theodor: Die Wilhelminische: ביבליוגרפיה שלמה נמצאת בספר: Epoche. Fürst Buelow am Fenster und andere Begegnungen. Frankfurt/M. 1989.
9. אחרים מאוספי הפיליטונים קיימים במהדורות שונות. המהדורה החדשה של "יומני פריס" (Pariser Tagebücher) וזה למהדורה השלישית, שהופיעה לראשונה ב-1908.
10. מספריו בעלי אופי היסטורי-פוליטי ולעתים בעלי אופי של זכרונות — "Das Vorspiel", München 1924; "Der Krieg des Pontius Pilatus", Zürich 1934; "Der Marsch durch zwei Jahrzehnte", Amsterdam — 1936. האחרון הופיע זה עתה עם ביאורים ובשינוי שם: "Die Wilhelminische Epoche" (ראה הערה 8).
11. הוצאת הפיליטונים, המסות והמאמרים הראשיים בשני כרכים — מבחר מן ההתחלות העתונאיות עד לגלות הכפויה — נמצאת בהכנה.

המליטרים הנאצי מפניו הזהיר וולף היה לעובדה אחרי 1933

אומרים, שרק ארץ זו אהבו; הם ציפו ששייכו להם אהבה, ועתה נכזבו. לפחות מאה אלף אומרים כך. אך אפילו לב אשה לוחט ביותר מסתגר, אם צרים עליו מאה אלף מאהבים. האם יש לכל אחד זכות לדבר על רגשי אהבתו, אם חשב למצוא אצל הכלה רק ביתיות נוחה ומנוחה בטוחה? כדי לאהוב ארץ צריך שיהיה יחס פנימי אליה, צריך להרגיש משהו מרוחה ולהתקרב לרגשותיה.³⁷

הוא המשיך לכתוב שם את יומנו, חיבר מסות ספרותיות ורומן ופיקח על תרגומי יצירותיו, מבלי לקחת חלק "במלחמה מרחוק" של מהגרים אחרים, שכן הוא העדיף במשך שנים את ההתקפה הישירה.³⁸ יצירתו והקריירה העתונאית פוליטית של היהודי המתבולל תיאודור וולף מראים בעליל, שההתקפות נגד "יהודי העתונות" גלשו מעל לקטלוג הנושאים האנטישמי המסורתי והעמידו בסימן שאלה את סדרי החברה והמדינה, שהבטיחו גם לאזרחים היהודיים הגנה וחירות. כל ניסיון של וולף לחזק את אשיות הדמוקרטיה והפרלמנטריזם בתודעה הציבורית

